

Tussen kwetsbaar en vitaal

*Nieuwe burgerinitiatieven en zelfredzaamheid in
een ouder wordende samenleving*

Monique Stavenuiter
Trudi Nederland
Jessica van den Toorn

Oktober 2010

Inhoud

Voorwoord	5
1 Inleiding	7
1.1 Waarom burgerinitiatieven?	7
1.2 Vitaliteit en de lang leven revolutie	8
1.3 De burger en zijn sociale verbanden	10
1.4 Opzet van het onderzoek	12
2 Vernieuwende burgerinitiatieven	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Beschrijving initiatieven	15
2.3 Schaal en looptijd	18
2.4 Samenwerkingspartners	20
3 Motivatie en vernieuwing	23
3.1 Inleiding	23
3.2 Persoonlijk en maatschappelijk gemotiveerd	23
3.3 Betrokken en ervaren	26
3.4 Waarom behoefte aan vernieuwing?	27
4 Knelpunten en kansen	31
4.1 Inleiding	31
4.2 Knelpunten	31
4.3 Kansen voor de doelgroep	36
4.4 Kansen voor de initiatieven	38
4.5 Beschermende factoren	40
5 Slotbeschouwing	41
5.1 Initiatieven in een netwerksamenleving	41
5.2 Loslaten waar het kan en ingrijpen waar het moet	42
5.3 De initiatieven en het sturingsmodel	44
5.4 Voorwaarden voor de initiatieven in een ouder wordende samenleving	45
Literatuur	49

Bijlagen:

1 Intermediaire organisaties	51
2 Achtergrondgegevens	53
3 Kruistabellen	57

Voorwoord

De Nederlandse samenleving verkeert in een overgangsfase. De verzorgingsstaat van de toekomst zal meer een netwerksamenleving of participatiemaatschappij zijn. Deze verschuiving heeft grote gevolgen voor de zorg aan kwetsbare ouderen en dwingt tot reflectie over begrippen als zorg en bescherming. Institutioneel zijn er al lang grote veranderingen gaande. Zo zet de trend onverminderd door dat ouderen zo lang mogelijk in hun eigen omgeving blijven wonen. Ook het denken over ouderen en vitaliteit zien we veranderen. In een netwerksamenleving is veel ruimte voor initiatieven van burgers zelf en wordt een dergelijke inbreng ook verwacht. Dit betekent overigens niet dat mensen met een kans op kwetsbaarheid het daarom maar zelf moeten uitzoeken. In een netwerksamenleving worden mensen ondersteund door hun omgeving, of - als dat niet gaat - door een breder netwerk van sociale verbanden. Al dan niet met ondersteuning van maatschappelijke instellingen, particuliere organisaties, en bedrijfsleven. Dit vraagt van burgers eigen initiatief. Het veronderstelt dat zij tijdig beginnen met voorzorg. Van organisaties en bedrijfsleven vergt het nieuwe vormen van maatschappelijke betrokkenheid die verdergaan dan het bekende maatschappelijk ondernemen. En van lokale overheden verlangt het visie: een ondersteuningsvisie die we kunnen samenvatten als 'loslaten waar het kan en ingrijpen waar het moet'. Deze uitgangpunten sluiten goed aan bij een samenleving met een kleinere publieke sector en bij de uitgangpunten van de Wmo.

De stichting ILC Zorg voor Later heeft het Verwey-Jonker Instituut gevraagd om onderzoek te doen naar nieuwe sociale activiteiten van vijftigplussers die een voorbeeld zijn van bovenvermelde ontwikkelingen. Het onderzoek laat zien dat initiatieven van burgers op het brede terrein van wonen, welzijn, vrije tijd en dienstverlening in allerlei vormen voorhanden zijn. Bovendien blijken ze een positief perspectief te bieden voor de toekomst. ILC Zorg voor Later wil op basis van de onderzoeksuitkomsten de dialoog aangaan met stakeholders, met als relevante vraag hoe zij denken bij te dragen aan een vitale samenleving voor iedereen.

Het onderzoek werd mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van de Stichting RCOAK. Wij willen de stichting hiervoor hartelijk danken.

ILC Zorg voor Later

1 Inleiding

1.1 Waarom burgerinitiatieven?

In opdracht van ILC Zorg voor Later doet het Verwey-Jonker Instituut onderzoek naar sociale innovatie en nieuwe sociale activiteiten van vijftigplussers. Dit gebeurt met financiële ondersteuning van de Stichting RCOAK. Mensen geven vaak opnieuw inhoud en zin aan hun leven bij het ouder worden. Ze ontwikkelen een nieuw perspectief op de kwaliteit van hun bestaan door het initiëren van of meewerken aan allerlei activiteiten. Deze initiatieven kunnen liggen in het domein van wonen, educatie, zorg voor anderen, gezondheid, sport en bewegen, milieu, cultuur of bestuur. Voorbeelden zijn vijftigplussers die een tweede maatschappelijke carrière beginnen, een nieuwe woonvorm opzetten, moderne vormen van vrijwilligerswerk verrichten of activiteiten in de wijk of buurt ontplooien.

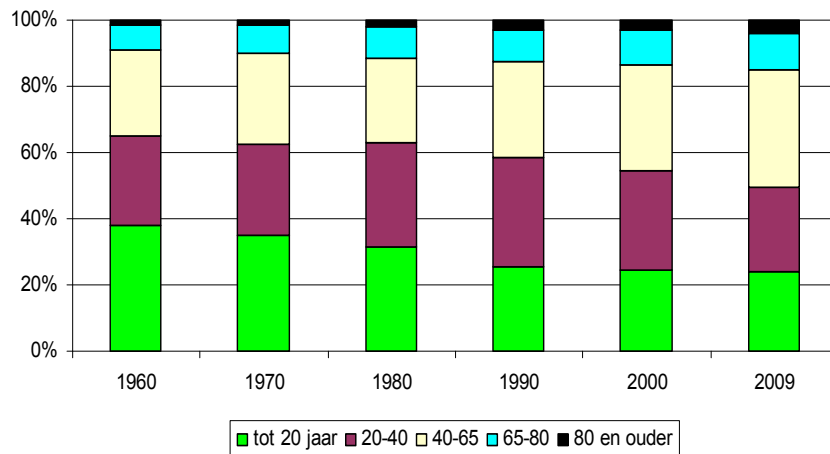
Er is nog niet veel bekend over nieuwe sociale initiatieven van burgers en de rol die deze spelen in relatie tot de participatie van ouderen. Er zijn geen standaard databestanden over activerend beleid. Ook weten we niet wat de voorwaarden zijn voor de slagingskans van dergelijke burgerinitiatieven. Door middel van een internetenquête hebben wij een eerste inventarisatie van deze initiatieven van burgers gemaakt. Deze enquête biedt geen representatieve steekproef, maar is vooral bedoeld om de verscheidenheid aan burgerinitiatieven in beeld te brengen. Het laat ook zien dat er veel mogelijkheden zijn van sociale innovatie bij ouderenparticipatie.

Verder stellen we ons in dit rapport de vraag of en hoe de vernieuwende initiatieven aansluiten bij bestaande arrangementen en bij het beleid van bestaande organisaties. Een andere vraag daarbij is of de nieuwe initiatieven zichzelf in stand kunnen houden. Daarom gaan we in dit rapport ook in op de knelpunten en de kansen van deze initiatieven. Met de resultaten van het onderzoek wil ILC Zorg voor Later een dialoog op gang brengen over actief ouder worden en zo de mogelijke kloof tussen de nieuwe initiatieven en het bestaande activiteiten aanbod van instituties overbruggen.

1.2 Vitaliteit en de lang leven revolutie

De leeftijdsamenstelling van de Nederlandse bevolking verandert in een hoog tempo (zie figuur 1.1). Op 1 januari 2010 telde Nederland meer dan 2,5 miljoen personen van 65 jaar en ouder, ofwel 15,3% van de bevolking (bron: CBS Statline). Het hoogtepunt van de lang leven revolutie wordt verwacht in 2038, wanneer de zogenoemde grijze druk (de verhouding tussen 65-plussers en de werkzame bevolking) oploopt van 23 procent in 2006 naar 47 procent in 2038 (Garssen & Van Duin, 2007). Robert N. Butler spreekt van een lang leven revolutie, omdat in de westerse wereld de gemiddelde levensverwachting de afgelopen twee eeuwen sneller is gestegen dan in de vijftig eeuwen daarvoor (Butler, 2008).

Figuur 1.1: Bevolking naar leeftijd, 1960-2009 (in %). Bron: CBS Statline

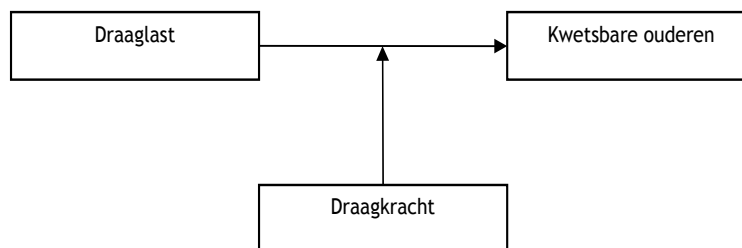
We worden in Nederland steeds ouder. Dit betekent een verwachte gemiddelde levensverwachting (bij de geboorte) van 79,6 jaar voor mannen en 82,2 jaar voor vrouwen in 2050 (De Jong, 2005). Knipscheer (2006: 3) concludeert in zijn afscheidsrede dat 'ouderen niet langer oud zijn' maar nog vitaal in het leven staan. 'Ouderdom' krijgt hierdoor een andere sociale betekenis. Er bestaat voor het concept 'oudere', en in het bijzonder 'kwetsbare' oudere, geen eenduidige definiëring. Het begrip 'oudere' hangt traditioneel weliswaar samen met iemand zijn kalenderleeftijd, maar de

leeftijdsindeling lijkt inmiddels achterhaald (vgl. De Boer, 2006). In dit rapport richten we ons niet op de meest vitale groep en evenmin op de meest zorgafhankelijken. We richten ons op de groep daartussenin, zelfstandig wonend, maar met een mogelijk risico op kwetsbaarheid. Wanneer wordt iemand kwetsbaar?

M. de Klerk van het SCP ontwikkelde voor het definiëren van de groep kwetsbare ouderen een balansmodel tussen draagkracht en draaglast (De Klerk, 2004). De draaglast betreft de last van een mogelijke beperking of ziekte (denk bijvoorbeeld aan lichamelijke beperkingen), terwijl de draagkracht betrekking heeft op de verschillende hulpbronnen om hiermee om te gaan (denk bijvoorbeeld aan hulpbronnen vanuit het huishouden of beschikbare financiële middelen). De Klerk spreekt van kwetsbare ouderen als er een disbalans optreedt tussen de draaglast en de draagkracht. In figuur 1.2 is het balansmodel grafisch weergegeven. Afhankelijk van een brede of smalle definitie van het begrip draaglast ligt het aantal zelfstandig wonende kwetsbare 55-plussers in Nederland in 2003 tussen de 150.000 en 450.000.

Figuur 1.2: Draaglast - draagkracht model (SCP)

Gezien de vergrijzing, is de verwachting dat per saldo deze groep kwetsbare ouderen in de samenleving de komende decennia fors zal toenemen. Beschermende factoren versterken de draagkracht en dragen bij aan het reduceren van de draaglast. In het SCP-model liggen de beschermende factoren binnen de domeinen van gezondheid, inkomen en sociale omstandigheden. Binnen elk domein kunnen vervolgens weer drie niveaus worden onderscheiden: het micro-, meso- en macroniveau. Een goed pensioen of toegang tot de arbeidsmarkt zijn voorbeelden van beschermende factoren op macroniveau. Beschermende factoren op mesoniveau zijn bijvoorbeeld een uitgebreid sociaal netwerk, sociale steun, behoud van zinvolle bezighe-

den en participatie in culturele en maatschappelijke organisaties. Tot beschermende factoren op microniveau behoren onder meer een goede gezondheid, cognitieve, emotionele en sociale vaardigheden en een affectieve band met familie en vrienden (Penninx, 2005). We kunnen de drie domeinen en de drie niveaus als volgt in een matrix weergeven.

Tabel 1.1: Beschermende factoren per domein

	Gezondheid	Inkomen	Sociale domein
Micro			
Meso			
Macro			

Het versterken van de beschermende factoren kan ervoor zorgen dat de balans tussen draaglast en draagkracht beter in evenwicht wordt gehouden. De burgerinitiatieven die in dit rapport centraal staan, richten zich op participatie en het bevorderen van het sociaal netwerk en sociale steun van ouderen. Daarmee bewegen ze zich vooral op het mesoniveau.

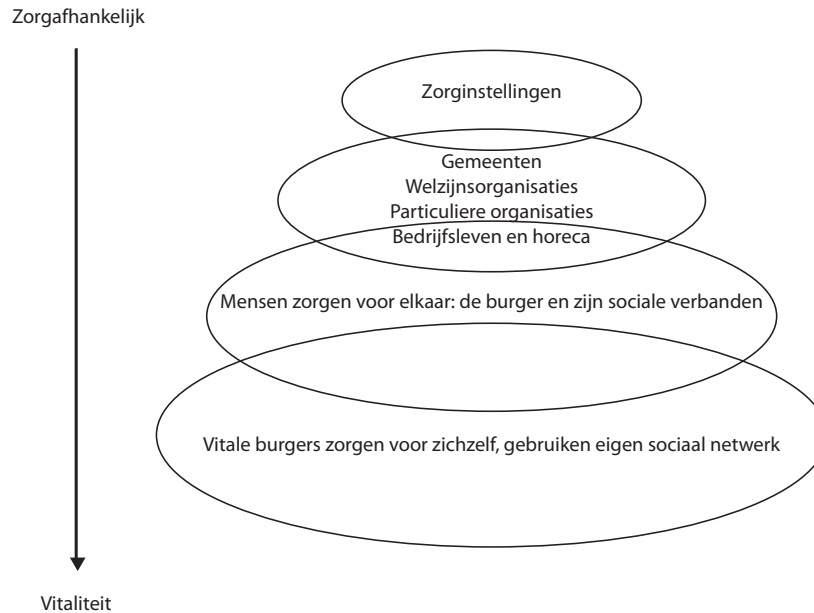
1.3 *De burger en zijn sociale verbanden*

In zijn oratie *Nodale orde. Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving* beschrijft Hans Boutellier (Boutellier, 2007) de overgang van een verzuilde samenleving naar een netwerkmaatschappij. Deze wordt gekenmerkt door horizontalisering, informele netwerken en de burger als de civiele drager van deze nieuwe netwerken. Als we het concept van de netwerksamenleving toepassen op innovatie in het sociale domein, zien we eenzelfde soort ontwikkeling: van verticaal naar horizontaal; van formeel naar informeel; van (relatief dure) zorg naar welzijn, dienstverlening en preventie. Horizontalisering wil zeggen: initiatieven die bottom-up georganiseerd zijn en voortkomen uit de activiteiten van burgers. Informeel, omdat burgers dit binnen het eigen netwerk organiseren, al dan niet met de inzet van vrijwilligers, maatschappelijk organisaties en/of publiek/private verbanden (de landelijke overheid staat in de netwerksamenleving op grote afstand). De nadruk ligt bij de nieuwe verbanden op dienstverlening en op preventie in plaats van op duurdere en zwaardere vormen van zorg.

De landelijke overheid is in de netwerksamenleving meer op afstand komen te staan, maar de lokale overheid heeft tegelijkertijd een rol gekregen als partij die relatief dichtbij de burger staat en die - afhankelijk van wat nodig is - als regisseur of als vangnet moet kunnen fungeren. Het is dan ook niet toevallig dat de opkomst van de netwerksamenleving gepaard is gegaan met een verdergaande decentralisatie en deregulering van overheidstaken. De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) - die wordt uitgevoerd door gemeenten - is een uiting van deze ontwikkeling. Om de Wmo als participatiewet te laten fungeren, wordt van burgers verwacht dat ze eerst de eigen sociale verbanden aanwenden en zo nodig gebruikmaken van algemene voorzieningen. De gemeente pleegt op dit niveau nog geen of weinig interventies. Pas als het nodig is, kunnen burgers een beroep doen op individuele voorzieningen en ondersteuning die zijn bedoeld voor de meest kwetsbaren (waaronder AWBZ-zorg).

Dit model komt overeen met de interventiepiramide die het Verwey-Jonker Instituut heeft ontwikkeld voor het jeugd- en veiligheidsbeleid en de zorg. Hoe hoger in de piramide, hoe ingrijpender (en duurder) de interventie (Boutellier, Rijkschroeff & Steketee, 2005). De piramide is bovendien zo ingericht dat organisaties zodanig functioneren dat ze voorkomen dat problemen naar de zwaardere zorginstelling doorschieten (preventie). De nadruk ligt dus op sociale verbanden en dat vraagt om initiatieven van burgers. Onderin de piramide vindt ook de meeste innovatie plaats. De vernieuwende initiatieven die wij in dit rapport hebben onderzocht, zijn daar voorbeelden van. De vraag is dan wel of dergelijke 'lichte' particuliere initiatieven en verbanden van burgers voldoende krachtig en duurzaam zijn om een alternatief te bieden voor de zwaardere vormen van ondersteuning en bescherming.

Figuur 1.3: Piramide met getrapte verantwoordelijkheden

1.4 Opzet van het onderzoek

Er is nog weinig bekend over de nieuwe initiatieven van vijftigplussers en over de voorwaarden waaronder deze slagen. Wel heeft ILC Zorg voor Later een onderzoek gedaan naar innovatieve woonvormen waarin het eigen initiatief van senioren een hoofdrol speelt (ILC Zorg voor Later, 2008). We zijn daarom in dit onderzoek slechts zijdelings op zoek gegaan naar burgerinitiatieven rondom het thema wonen. Om de op participatie van ouderen gerichte burgerinitiatieven op het spoor te komen, hebben we een digitale vragenlijst ontwikkeld en uitgezet. De lijst kan inzicht geven in de recente initiatieven en ontwikkelingen. Hiertoe hebben we verschillende organisaties benaderd. Zij werken op het terrein van actief ouder worden en hebben de internetenquête onder hun achterban uitgezet. Uiteindelijk is de vragenlijst geplaatst op de website van elf organisaties, te weten: ILC Zorg voor Later, NOOM, NVOG, PCOB, Unie KBO, HOVO Rotterdam, SeniorWeb, 50plusnet, Seniorenplaneet.nl, SIR-55 en Senioren-actief.nl. De vragenlijst heeft

ongeveer drie maanden op de websites van deze organisaties gestaan. Aan de achterban van deze organisaties is gevraagd op de digitale vragenlijst in te vullen wat hun betrokkenheid is bij nieuwe burgerinitiatieven. 132 respondenten werkten daaraan mee. De enquêtegegevens zijn in dit rapport verwerkt in de vorm van tabellen. Een deel van de tabellen (met achtergrondgegevens van de deelnemers en de kruistabellen) zijn opgenomen in de bijlagen 2 en 3 van dit rapport.

Met een deel van deze respondenten zijn vervolgens aanvullende interviews gehouden. In totaal is een gesprek gevoerd met veertien personen die betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief. De interviewresultaten zijn bedoeld als verdieping van de enquêteresultaten. Ze bieden achtergrondinformatie over de motivatie achter de initiatieven, de kansen en knelpunten. Deze rapportage is dan ook gebaseerd op de internetenquête, evenals op de interviews; beide onderzoeksgegevens komen in alle hoofdstukken terug.

De hoofdstukindeling is als volgt. Na deze inleiding geven we in hoofdstuk 2 een korte beschrijving van de vernieuwende initiatieven rondom ouderenparticipatie. Hoofdstuk 3 gaat in op de motivatie van de initiatiefnemers. Daar komt ook de vraag aan de orde waarom de initiatieven in hun optiek vernieuwend zijn. Hoofdstuk 4 behandelt de belangrijkste knelpunten en mogelijke succesfactoren. In het slothoofdstuk presenteren we enkele conclusies. Vervolgens komen we terug op de vraag naar de voorwaarden voor de slagingskans van initiatieven en de bestendigheid van deze vormen van sociale innovatie.

2 *Vernieuwende burgerinitiatieven*

2.1 *Inleiding*

In de internetenquête is de vraag gesteld of de vijftigplussers maatschappelijk actief zijn en op welke terreinen ze dan activiteiten ontplooiën. Het blijkt dat de 132 personen die deze vragenlijst hebben ingevuld vooral actief zijn op het gebied van sport, reizen in binnen- en buitenland, bestuurlijke en politieke activiteiten. Lang niet al deze activiteiten zijn te kenschetsen als vernieuwende initiatieven, zoals gedefinieerd in het vorige hoofdstuk. Daarom hebben we vervolgens aan de respondenten gevraagd of ze meewerken aan vernieuwende initiatieven.

Om een preciezer beeld te krijgen hebben we gevraagd naar het doel en de werkwijze van het initiatief (par. 2.2). Ook verschaften de interviews informatie over de omvang van het initiatief, de doelgroep en de looptijd (par. 2.3). Ten slotte hebben we gevraagd naar samenwerkingspartners van het initiatief (par. 2.4). In dit hoofdstuk geven we de belangrijkste resultaten van de enquête weer, aangevuld met gegevens uit de veertien interviews.

2.2 *Beschrijving initiatieven*

Van de vijftigplussers die in de enquête aangaven maatschappelijk actief te zijn, verklaarden er 37 dat ze ook bij een vernieuwend maatschappelijk initiatief zijn. Zoals tabel 2.1 laat zien lopen de gebieden waarop deze initiatieven gericht zijn sterk uiteen. De meeste initiatieven richten zich op wonen, sociale activiteiten en vrije tijd, en in mindere mate op sport en bewegen en activiteiten in de buurt.

Tabel 2.1: Gebieden waarop nieuwe initiatieven gericht zijn

Gebied	Aantal
Zorg	1
Advies/bemiddeling	1
'Nieuwe Nederlanders'	1
Belangenbehartiging	1
Sport en bewegen	3
De buurt (beleid/activiteiten)	3
Cultuur	2
Wonen	6
Sociale activiteiten/vrije tijd	4
Natuur/milieu	2
Begeleiding brugklassers	1
Ontwikkelingshulp	1
KBO	1
Kennisdeling	1
Kerk/geloof	1
Contact via de telefoon	1
Spiritualiteit	1
Toerisme	1
Onduidelijk	5

N: 37

Met veertien respondenten die de enquête hebben ingevuld, hebben we aanvullende gesprekken gevoerd over het doel, de inhoud en werkwijze van het initiatief. Deze gesprekken bevestigen in eerste instantie het beeld van een zeer breed palet aan activiteiten en werkwijzen. De initiatieven richten zich bijvoorbeeld op het stimuleren van tennislessen voor ouderen, het organiseren van vakanties voor chronisch zieken, activiteiten op het terrein van natuur en milieu, het opzetten van een woongemeenschap, het organiseren van daguitjes voor kinderen, bewonersactiviteiten et cetera.

Een nadere analyse van het interviewmateriaal laat zien dat de initiatieven zich globaal afspelen rondom drie deelgebieden: 1) preventie en dienstverlening, 2) activiteiten rondom ontmoeten en verbinden en 3) belangenbehartiging. In het domein preventie en dienstverlening is een van de respondenten bijvoorbeeld bezig met het opzetten van dagbesteding voor ouderen van niet-Nederlandse afkomst in een agrarische omgeving:

‘Door de rurale achtergrond van veel allochtone ouderen is een zorgboerderij die voor een groot deel aansluit op hun belevingswereld en de culturele en etnische achtergrond, een ideale plek.’ De zorgboerderij is nog in opbouw. Hiertoe heeft de respondent, samen met enkele vrijwilligers uit de doelgroep, een stichting opgezet. Er zal gestart worden met twee dagdelen. Uiteindelijk is het de bedoeling dat de agrarische dagbesteding uitgroeit naar een volledige week. Andere initiatieven binnen dit domein richten zich voornamelijk op preventie, bijvoorbeeld door het bevorderen van sport en beweging, door gezond leven (gezonde voeding en afvallen) en door het organiseren van reizen naar zuidelijke bestemmingen: *‘Omdat het daar gezonde lucht is en het verkort de winter in Nederland,’* aldus de respondent.

Het organiseren van ad hoc activiteiten door (en deels voor) senioren is een tweede belangrijke categorie van vernieuwende initiatieven. Deze activiteiten hebben allemaal ‘ontmoeten en verbinden’ als rode draad. Dit kan zijn het verbinden van jongeren en ouderen, maar ook van mensen met een verschillende culturele achtergrond. De initiatieven zijn daarmee ook op andere groepen dan senioren gericht. Een voorbeeld is het organiseren van daguitjes voor kinderen die nooit een dagje uitgaan of op vakantie gaan, omdat de ouders het niet kunnen betalen. Een andere respondent organiseert juist uitstapjes voor senioren. Acht keer per jaar wordt een zogeheten seniorentour georganiseerd. Met een bus bezoekt de groep interessante bestemmingen die iets te maken hebben met de Nederlandse cultuur. Zoals bijvoorbeeld de afsluitdijk. Een kaartje is 5 euro en elke Nederlandse senior gaat samen met één senior van niet-Nederlandse afkomst. De respondent legt uit: *‘Iedereen is gevraagd foto’s mee te nemen van familie en/of vrienden. Ze zitten naast elkaar tijdens de reis en maken kennis met elkaar door onder andere te praten over de foto’s.’* Een ander interessant initiatief is het zogenoemde broodje cultuur: een maandelijks lunch in een brasserie met een cultureel onderwerp zoals muziek en kunst in den brede. De respondent is het initiatief gestart, omdat: *‘Er in de wijk waar ik toen woonde, er eigenlijk nergens een informele ontmoetingsplek was.’* Vervolgens is ze gaan rondvragen of er in de wijk behoefte zou zijn aan meer contact. De respondent heeft met drie initiatiefrijke anderen een werkgroepje gevormd: *‘We hebben bedacht dat het mogelijk moest zijn om de tweede dinsdag van de maand een culturele lunchbijeenkomst te organiseren. Er is toen contact gelegd met een brasserie waar de bijeenkomsten konden plaatsvinden.’*

Een derde soort initiatieven kunnen we scharen onder de noemer van belangenbehartiging. Hierbij gaat het niet in eerste instantie om nieuwe vormen van dienstverlening of om ontmoeten en verbinden, maar vaak om collectieve belangen van burgers die zich sterk maken voor een initiatief. Ook deze initiatieven zijn interessant, omdat ze voorbeelden zijn van burgeractiviteiten die geïnitieerd zijn vanuit het perspectief van ‘meedoen’ en ‘eigen kracht’. Het gaat bijvoorbeeld om het behoud van voorzieningen in een dorp, zodat de woonomgeving aantrekkelijk blijft voor zowel senioren als voor starters op de arbeidsmarkt. Volgens de respondent zijn juist deze twee groepen ‘*de economische en maatschappelijke dragers van het dorp, door hun bestedingspatroon en hun maatschappelijke bijdrage aan verenigingen en vrijwilligerswerk.*’ Andere initiatieven zijn het opzetten van een woongroep voor senioren in een dorp en het behoud van een stacaravan-camping voor mensen met een kleine beurs. Dit laatste is overigens mislukt.

2.3 *Schaal en looptijd*

We hebben in de enquête ook gevraagd hoeveel mensen er aan een initiatief meewerken. Uit de enquêtegegevens blijkt dat aan de initiatieven die de respondenten beschrijven er aan 21 van de 31 initiatieven 25 of minder mensen meewerken (zie tabel 2.2). Dit duidt aan dat de meeste initiatieven tamelijk kleinschalig van opzet zijn. Bij een van de grote initiatieven, de stichting die vakanties en activiteiten verzorgt voor gehandicapten, chronisch zieken en hulpbehoevende ouderen, werken bijvoorbeeld permanent 25 vrijwilligers (overigens een continue wisselende groep). De culturele lunchbijeenkomsten worden slechts door vier vrijwilligers georganiseerd.

Tabel 2.2: *Het aantal mensen dat aan een initiatief meewerkt*

Aantal mensen	Aantal
<25	21
26-50	3
51-75	1
76-100	1
> 100	1
Ik weet het niet	4

N: 31

Ook al werken er weinig mensen mee aan een initiatief, het aantal mensen waarop het initiatief gericht is kan heel groot zijn. De organisatie van de culturele lunchbijeenkomsten richt zich op circa driehonderd personen (per lunchbijeenkomst komen er ongeveer zestig). De initiatiefgroep die een dorp gemêleerd van samenstelling wil houden, richt zich in principe op alle dorpsbewoners, zo'n 3500 mensen. Initiatieven die via websites activiteiten ontplooiën, hebben doorgaans een nog grotere doelgroep. Een woongroep in opbouw daarentegen is weer veel kleinschaliger en zal uit ongeveer twintig mensen moeten gaan bestaan.

In de enquête hebben we eveneens gevraagd naar het aantal mensen waarop het initiatief is gericht. Tabel 2.3 laat zien dat ruim de helft van de respondenten aangeeft dat hun initiatief op meer dan vijftig mensen is gericht. Een deel van de respondenten weet niet voor hoeveel mensen het initiatief is bedoeld, waarschijnlijk omdat de initiatiefnemers nog maar kort bezig zijn of omdat ze medewerker zijn en (nog) geen overzicht hebben van wat het (doel)bereik van het initiatief is.

Tabel 2.3: Het aantal mensen waarop een initiatief gericht is

Aantal mensen	Aantal
<50	6
50-100	3
101-500	6
>500	7
Ik weet het niet	9

N:31

De gegevens uit de enquête laten verder zien dat de meeste initiatieven nog tamelijk nieuw zijn, in de meeste gevallen zijn ze minder dan vijf jaar gaande (zie tabel 2.4). Van de initiatieven die langer dan vijf jaar bestaan, is de inhoud nog steeds vernieuwend te noemen.

Tabel 2.4: Het aantal jaren dat een initiatief gaande is

Aantal jaar	Aantal
<5	19
6-10	4
11-20	1
21-30	2
> 30	1
Ik weet het niet	4

N: 31

2.4 Samenwerkingspartners

In al deze initiatieven blijkt dat vooral wordt samengewerkt met particuliere organisaties, maatschappelijke organisaties en afdelingen van de gemeente/provincie. Partners die we, afgezien van de overheid, kunnen kenschetsen als het maatschappelijk middenveld. Zie tabel 2.5 voor alle partners die de respondenten in de enquête hebben genoemd. Uit de interviews blijkt verder dat sommige initiatieven met meerdere samenwerkingspartners werken. De initiatiefnemer van dagbesteding voor allochtone ouderen werkt bijvoorbeeld samen met de gemeente, de provincie, een maatschappelijke organisaties, een centrum voor maatschappelijke ontwikkeling (CMO), een stichting voor plattelandsontwikkeling en allochtone ouderen organisaties. Ook een initiatiefgroep gericht op natuur en milieu en de groep die zich inzet voor het behoud van voorzieningen in het dorp werken met meerdere publiek-private partijen samen, zoals de gemeente, maatschappelijke en particuliere organisaties, projectontwikkelaars en ondernemingen.

Tabel 2.5: Partners waarmee wordt samengewerkt

Partner	Aantal
Particuliere organisatie	13
Afdeling van de gemeente/provincie	9
Maatschappelijke organisatie	10
Projectontwikkelaar	4
Onderneming	4
Aannemers	1
Architecten	1
Raadsleden	1
Belangenorganisaties	2
Buurtbewoners	2
Sportvereniging	1
Individuele sleutelfiguren	1
Landelijk kantoor	1
'met alles en iedereen die kan bijdragen ons doel te bereiken'	1

N: 31

3 *Motivatie en vernieuwing*

3.1 *Inleiding*

We hebben de respondenten uit dit onderzoek ook gevraagd naar hun motivatie om mee te doen aan een nieuw initiatief. Vaak blijkt het te gaan om een combinatie van persoonlijke en maatschappelijke motieven. ‘*Er valt nog heel wat te doen in de wereld,*’ merkt een van de respondenten op. Voor een deel wordt de motivatie ook gevoed door de achtergrond van de betrokkenen. Ze waren altijd al actief in het vrijwilligerswerk of gebruiken hun opgedane ervaring en kennis uit hun werkzame leven ten nutte van het nieuwe initiatief. Al met al komt uit de enquête, maar vooral ook uit de interviews, het beeld naar voren van een groep sociaal gedreven mensen die zich graag inzetten voor anderen. Als we echter doorvragen naar het waarom van de vernieuwende initiatieven, blijkt er bij velen ook een kritischer kant aan te zitten. Veel respondenten vinden dat de bestaande instituties onvoldoende inspelen op de wensen en behoeften van nieuwe senioren. De nieuwe initiatieven zijn daarom niet alleen een uiting van ‘iets willen ondernemen’, maar ook maatschappelijk gemotiveerd.

3.2 *Persoonlijk en maatschappelijk gemotiveerd*

We hebben in de enquête de vraag gesteld waarom mensen aan een initiatief bijdragen. Onderstaande tabel geeft de persoonlijke motivatie van de respondenten weer om bij een vernieuwend initiatief betrokken te zijn. Het blijkt dat de voornaamste drijfveer is dat ze iets voor anderen kunnen doen (26x). Ook geven veel respondenten aan dat het initiatief een goede tijdsbesteding voor ze is (18x), dat ze er veel van leren (16x) en dat ze er veel energie van krijgen (13x).

Tabel 3.1: Motivaties om bij een initiatief betrokken te zijn

Motivatie	Aantal
Het is een goede tijdsbesteding	18
Het geeft veel energie	13
Het geeft veel voldoening	1
Het is leuk om te doen	1
Het is een levensinvulling geworden	1
Ik leer er veel van	16
Ik kan iets voor anderen doen	26
Het werkt stimulerend om samen met hetzelfde doel bezig te zijn	1
Het is een manier om onrecht tegen te gaan en in de toekomst te voorkomen	4
Ik wil een andere manier van denken in de maatschappij bewerkstelligen	1
Ik wil onze woonomgeving en natuur beschermen	1

N: 30

Ook in de verdiepende interviews kwam het onderwerp motivatie uitgebreid aan de orde. Het belangrijkste argument - iets betekenen voor anderen - werd door de geïnterviewden als volgt omschreven:

- *'Graag iets extra's doen voor anderen'*
- *'Ik kan iets voor andere mensen doen'*
- *'Ik hou ervan dingen voor anderen te doen'*
- *'Ik ben een mensen-mens'*
- *'De zorg voor anderen zit gewoon in me'*
- *'Ik ben hartstikke actief, ik ben van de sandwichgeneratie; zorgen naar boven en naar beneden'*
- *'Ik zet mij al mijn leven in voor mensen die altijd een dubbeltje blijven'*

Ook geven de geïnterviewden aan dat ze zelf veel leren van de activiteiten waarbij ze betrokken zijn en dat ze het zien als een goede tijdinvestering. Ook kan het gewoon leuk zijn om met een initiatief mee te doen: *'Een van de leukste dingen om te doen'*, zegt een van de respondenten. Meestal lopen de verschillende motivaties door elkaar heen. Een van de respondenten gaf bijvoorbeeld aan dat het meewerken aan dit initiatief een goede tijdsbesteding is, waarvan hij veel leert en energie krijgt en daarbij iets

voor anderen kan doen. Ook verantwoordelijkheidsgevoel speelt een rol: *'Als ze het dan vragen, wie ben ik dan om te zeggen "nee".'*

In de enquête meende slechts één respondent dat persoonlijke voldoening een reden was om betrokken te zijn bij een vernieuwend initiatief. In de interviews blijkt persoonlijke voldoening zeker mee te spelen. Zoals een van de respondenten die uitstapjes voor kinderen uit achterstandsgezinnen organiseert, het omschrijft: *'Als er dan zo'n jochie van 10 jaar naar je toekomt en zegt: "mevrouw ik ben nog nooit in een dierentuin geweest. Dank u wel hoor." Dat geloof je gewoon niet.'* En een andere respondent zegt: *'Ik verdien er heel veel aan: dankbaarheid en het plezier van de mensen dat is mijn loon.'*

Uit de enquêtegegevens blijkt verder dat persoonlijke motivatie vaker wordt genoemd dan maatschappelijke motivatie. Vier respondenten geven aan dat hun betrokkenheid bij een vernieuwend initiatief een manier is 'om onrecht tegen te gaan en in de toekomst te voorkomen'. Een respondent vermeldt dat hij/zij een andere manier van werken in de maatschappij wil bewerkstellingen.

In de interviews hebben we ook gevraagd naar de maatschappelijke motivatie van de betrokkenen. Uit de interviews blijkt dat de meeste mensen naast hun persoonlijke motivatie ook heel duidelijk maatschappelijk gemotiveerd zijn. Bij de vraag naar maatschappelijke motivatie antwoordt een respondent die betrokken is bij een initiatief rond milieu en natuur bijvoorbeeld dat hij *'een omslag in het denken wil bewerkstellingen'*, want anders: *'Helpt de mens de wereld naar de knoppen.'* Andere maatschappelijke motivaties die gegeven worden luiden:

- *'Er valt nog heel wat te doen in de wereld'*
- *'Een bijdrage leveren aan de maatschappij'*
- *'Het met de paplepel ingegoten beginsel dat je naast je werk ook iets voor de gemeenschap doet'*
- *'We moeten proberen om hetgeen we gekregen hebben beter door te geven aan de volgende generatie'*

3.3 *Betrokken en ervaren*

Het beeld van maatschappelijk betrokken mensen komt ook naar voren uit de internetenquête. Van de 132 respondenten geven er 99 aan dat ze maatschappelijk actief zijn en 91 van hen vermelden ook op welk gebied ze dat zijn. In tabel 3.2 is te zien dat veruit de meeste vijftigplussers uit de enquête (inclusief degenen die bij een vernieuwend initiatief zijn betrokken) actief zijn op het gebied van zorg voor anderen. Daarna volgen dienstverlening en communicatie via internet. De respondenten zijn het minst maatschappelijk actief op het gebied van bestuur, politiek en vrijwilligerswerk in het buitenland. Voor de (kleinere) groep die aangeeft bij een vernieuwend initiatief betrokken te zijn, geldt ook dat dit hoofdzakelijk in de zorg voor anderen en dienstverlening is (zie tabel 18 in bijlage 3).

Tabel 3.2: Gebieden waarop vijftigplussers maatschappelijk actief zijn

	Abs	%
Zorg voor anderen	53	58.2
Dienstverlening	33	36.3
Communicatie via internet	25	27.5
Sporten en bewegen	22	24.2
Wonen	21	23.1
Opvoeding van (klein)kinderen	21	23.1
Buurtinitiatieven	15	16.5
Cultuur	14	15.4
Educatie	13	14.3
Milieu	6	6.6
Kerk/geloof	6	6.6
Vrijtijdsbesteding ouderen	5	5.5
Belangenbehartiging	4	4.4
Voeding	3	3.3
Bestuur	2	2.2
Politiek	2	2.2
(vrijwilligers)werk in het buitenland	2	2.2
Ander gebied	7	7.7

N: 91

Veel mensen die aan een vernieuwend initiatief meedoen, zijn breder maatschappelijk betrokken. Meerdere geïnterviewden geven aan ook andere activiteiten of vrijwilligerswerk te verrichten. 'Ik ben hartstikke actief', zegt een van de respondenten en 'ik ben bepaald geen huismus', zegt een ander. Een derde heeft naar eigen zeggen: *'Veel vrije tijd en veel geld. Dat is ook het probleem van deze tijd. De jonge generatie heeft geen tijd en geen geld.'*

Die betrokkenheid blijkt ook uit het feit dat velen al hun hele leven actief waren in het vrijwilligerswerk. De kennis en ervaring die ze met dat vrijwilligerswerk hebben opgedaan, zijn bovendien een belangrijke bron waaruit ze nu voor het werk voor het initiatief rijkelijk kunnen putten: *'Dan ga je toch wel vrij makkelijk met mensen om.'* Anderen hebben ervaring bij een vakbond of ouderenbond, zijn actief geweest in een kerkelijke organisatie, of hadden een bestuurlijke functie bij een maatschappelijke organisatie.

Ook laten veel geïnterviewden weten dat ze bij hun activiteiten voor het vernieuwende initiatief gebruikmaken van de ervaring en kennis uit hun werkzame leven. Een respondent die reizen voor chronisch zieken en gehandicapten organiseert, heeft bijvoorbeeld altijd in de bejaardenzorg gewerkt. Een ander maakt voor de organisatorische kant van het werk voor het initiatief gebruik van de ervaring van haar vroegere betaalde baan als personeelsfunctionaris. Eén van de respondenten is werkzaam op het gebied van HRM-advisering en gebruikt de kennis die hij daar opdoet voor het initiatief en vice versa. Een oud-bestuurder die bij het opzetten van een woongroep voor ouderen betrokken is vertelt: *'Met mijn (bestuurlijke) ervaring kan ik hen helpen bij de politiek en wooncorporatie een woongroep van de grond te krijgen.'* Een ander merkt op dat hij veel gehad heeft aan zijn managementvaardigheden, al lagen die niet op het terrein van zorg, wonen, of welzijn waarop hij nu actief is: *'Wel was het zo dat ik weinig afwist van zorg, wonen en welzijn, dus ik ben zelf ook weer aan het studeren geraakt.'*

3.4 Waarom behoefte aan vernieuwing?

We hebben de respondenten ook gevraagd waarom ze de initiatieven vernieuwend vinden. Samengevat is het antwoord op deze vraag drievoudig. Respondenten beginnen een activiteit, omdat wat ze willen of waar anderen behoefte aan hebben, eenvoudigweg niet bestaat. Ten tweede zijn er soms

wel vergelijkbare activiteiten opgezet door bestaande organisaties, maar sluiten die onvoldoende aan bij de wensen van ouderen of andere groepen (in deze gevallen kan wel worden samengewerkt met de bestaande instellingen). In het derde geval zijn de respondenten kritischer: ze vinden dat de manier waarop zorg en welzijn nu zijn ingericht anders, innovatiever kan worden georganiseerd. Van elk type van een dergelijk vernieuwend initiatief geven we in deze paragraaf een voorbeeld.

Een voorbeeld van een activiteit die nieuw is opgezet, gewoon omdat zoiets nog niet bestond, is het organiseren van tenniscursussen, speciaal voor senioren die de sport nog niet kennen. De leeftijd van de deelnemers varieert van 55-75 jaar. De cursus wordt gegeven bij een reguliere tennisclub, maar is bedoeld om senioren die nooit hebben getennist op speelse wijze met de tennissport in aanraking te brengen. De cursus begint op een bijzondere manier met een introductiebijeenkomst, waarbij een huisarts, een fysiotherapeut, de trainer en de respondent aanwezig zijn. *'De huisarts neemt de angst voor blessures weg, de fysiotherapeut maakt duidelijk wat je het beste kunt doen voor je met tennis start en na afloop van de training. En de trainer en wij geven uitleg over de organisatie en de inhoud van de cursus.'*

Een voorbeeld van het tweede type van vernieuwend initiatief is de dagopvang van ouderen met een niet-Nederlandse achtergrond in een agrarische setting. Er waren in de buurt van dit initiatief weliswaar vele vormen van dagopvang, maar deze bleken niet aan te sluiten bij de belevingswereld en culturele en religieuze normen en waarden van deze ouderen. Ook de bestaande zorgboerderijen beschikten niet over passende producten en expertise om met deze doelgroep om te kunnen gaan en die te bereiken. De respondent vindt het initiatief daarom op twee manieren vernieuwend: *'Het is het eerste initiatief dat vanuit de doelgroep zelf komt en het is in zoverre vernieuwend dat er in Nederland geen andere voorbeelden van zijn.'* Het initiatief maakt wel gebruik van bestaande instituties. Zo wordt er volop samengewerkt met gemeente, provincie en een thuiszorgorganisatie. Voor de financiering wil men gebruikmaken van AWBZ-, Wmo- en integratiegelden.

Tot het derde type van een innoverende activiteit rekenen we het in het vorige hoofdstuk al genoemde 'broodje cultuur'. De lunchbijeenkomsten zijn ontstaan, omdat het bestaande aanbod aan informele contactmogelijkheden niet voldeed. Bijzonder aan dit initiatief is dat de lunch voor iedereen is. Er blijken wel vooral zestigplussers op af te komen, maar ze worden niet onder

die noemer uitgenodigd. De respondent zegt: *‘Mensen moeten gewoon op hun eigen voorwaarden kunnen komen binnenlopen. Iedereen heeft zo z’n eigen redenen (...). Over het algemeen komen vooral ouderen op de lunch af, maar ook jongeren en mensen die in de eigen lunchpauze komen. Juist dat het niet onder de noemer seniorenlunch wordt gebracht maakt het initiatief aantrekkelijk.’* Ook vernieuwend is dat wordt samengewerkt met de horeca, namelijk een brasserie, wat zowel de initiatiefnemers als de brasserie bij de start van het project wel spannend vonden: *‘We hadden zelf wel een groot netwerk, maar wisten niet hoe vol het zou komen te zitten en of het na een vliegende start gauw zou aflopen (...).’* De lunch wordt gecombineerd met een lezing over een cultureel onderwerp. De respondent is ook betrokken bij de Denktank60+Noord in Groningen, om van daaruit verder uit te denken wat ouderen op eigen voorwaarden kunnen doen, buiten de bestaande welzijnsorganisaties om.

4 *Knelpunten en kansen*

4.1 *Inleiding*

In hoofdstuk 1 hebben we onszelf de vraag gesteld of de nieuwe initiatieven zichzelf in stand kunnen houden en bestendig zijn. Als we ervan uitgaan dat we inderdaad steeds meer naar een netwerksamenleving toegaan, waarin burgers zelf initiatieven ontplooiën en arrangementen organiseren binnen het eigen sociale netwerk, is de vraag of de nieuwe initiatieven en arrangementen bestendig zijn cruciaal. De vraag is niet zonder meer eenvoudig te beantwoorden. Daarom willen we eerst meer zicht krijgen op de knelpunten en de kansen van de nieuwe initiatieven. In hoofdstuk 5 komen we dan terug op de vraag naar de haalbaarheid en continuïteit.

4.2 *Knelpunten*

In de enquête hebben we de respondenten de vraag gesteld of er ook knelpunten waren bij het realiseren van het initiatief. Zeven respondenten hebben aangegeven dat er geen knelpunten zijn. De andere respondenten noemden vooral als onvoldoende: de financiën, de ondersteuning vanuit de samenwerking, de medewerking van de eigen achterban en kennis over het terrein. Respondenten konden meer dan één antwoord geven. Zie tabel 4.1 voor het overzicht van alle knelpunten die zijn genoemd.

Tabel 4.1: Knelpunten bij het realiseren van een initiatief

Knelpunten	Aantal
Geen	7
<i>Onvoldoende:</i>	
Financiën	10
Tijd	3
Kennis over het terrein	4
Deskundigheid bij de uitwerking	2
Opleidingsmogelijkheden	1
Medewerking van eigen achterban	5
Ondersteuning vanuit de samenwerking	5
Problemen met overheidsinstanties	3
Goede vrijwilligers	1
<i>Anders, namelijk:</i>	
Verkrijging bouwgrond	2
Woonmarkt op slot door de kredietcrisis	1
Stroeve medewerking corporatie	1

N: 30

In de interviews hebben we de respondenten gevraagd de knelpunten nader toe te lichten. Vragen naar knelpunten brengt het gevaar met zich mee dat er een niet te stuiten stroom van problemen en belemmeringen wordt geuit. Om dit te stroomlijnen, bespreken we hieronder kort de zes meest genoemde knelpunten, te weten: onvoldoende financiën, tijd en deskundigheid en onvoldoende steun vanuit de achterban, de samenwerking en de houding van overheidsinstanties.

Financiën

Bij de start van nieuwe projecten kan het een probleem zijn dat mogelijke financiers niet meteen overtuigd zijn van nut en noodzaak van een initiatief. Een respondent legt uit: *‘Mensen kijken met argwaan, gaat het wel lukken, redden ze het wel? Maar als we met ze gaan praten draaien ze wel bij, dan zien ze dat we serieus zijn.’* Na de eerste gesprekken blijkt er vaak wel veel enthousiasme te zijn, maar, zo gaat de respondent verder: *‘Als het erom gaat wie wil de schouders eronder zetten? Wie wil echt helpen in praktische*

of financiële zin?, dan zijn mensen erg afwachtend. Ze willen graag eerst zien dat het project start voordat ze er tijd of geld in investeren.’ Maar juist bij de opzet van een project blijkt die eerste investering hard nodig. De respondent is nu bezig met het opstellen van een bedrijfsplan. *‘We hopen een sluitende begroting te krijgen, zodat we niet met subsidie hoeven te starten’.*

Ook als projecten al wat langer lopen, kan de financiering een probleem blijven. Zeker als door de economische crisis de financiers terughoudender worden. Een respondent vertelt dat haar stichting op dit moment nog maar door één instelling wordt gesponsord, terwijl dat er in het verleden meerdere waren, maar *‘door de recessie is dat allemaal opgehouden’.* Om aan geld te komen, organiseert de respondent ook een prijsloterij op diverse markten en braderieën. Al met al neemt de investering in tijd en energie toe om de financiering rond te krijgen.

Het moeilijk rond krijgen van de financiën kan er bij de projecten toe leiden dat er een hogere eigen bijdrage wordt gevraagd van de deelnemers, ook als de initiatiefnemers dat eigenlijk niet willen. Men wil geen financiële drempels inbouwen die belemmerend kunnen zijn voor deelname: *‘We hebben in het begin heel erg gedacht: bij ons komen mensen die niet zoveel geld hebben. We wilden geen financiële drempels inbouwen.’*

Een ander financieel knelpunt dat enkele respondenten noemen, zijn de tijdelijke projectsubsidies. Sommige projecten zijn door het Rijk, de provincie of gemeenten voor enkele jaren gesubsidieerd. De continuïteit kan dan moeilijk worden gewaarborgd: *‘Maar de mensen vinden het heel jammer dat dit jaar het laatste jaar is van dit project. Mensen hebben behoefte aan een vervolg.’* De respondenten denken wel na over andere manieren om de activiteiten te kunnen voorzetten.

Ook andere respondenten maken zich zorgen over de financiën, vooral gezien de economische crisis en te verwachten bezuinigingen. Een belangensbehartiger legt uit dat de lobby voor zijn project bij de gemeente aanvankelijk redelijk leek te verlopen, maar dat uiteindelijk geldgebrek van de gemeente de doorslag heeft gegeven om het project te stoppen: *‘Het is bovendien een artikel-12 gemeente, dus van enige financiële speelruimte was geen sprake.’*

Tijd

Vooraf bij de initiatieven die op één of enkele enthousiaste initiatiefnemers draaien, is de tijdsinvestering een knelpunt. De respondent die uitstapjes voor kinderen organiseert, merkt op: *'Ik moet erg voorzichtig zijn met het organiseren van het aantal uitjes. Ik let op hoeveel ik aan kan in één maand.'* Ze is wel op zoek naar een tweede persoon om de beheerderstaken te verdelen, maar dat valt in de praktijk niet mee: *'Iemand moet er de tijd voor hebben.'*

Ook een andere respondent ervaart dat de activiteiten veel tijd kosten en dat het daarom ook moeilijk is om een vervanger te vinden: *'Mensen willen vaak nog wel begeleiden, maar niet coördineren en organiseren'*. Onze respondent wil over vijf jaar ophouden met haar vrijwilligersactiviteiten, maar ze is bang dat haar project dan noodgedwongen stopt.

Een derde respondent verzucht: *'Het is al met al intensief vrijwilligerswerk.'* De grote tijdsinvestering maakt ook dat de respondent onzeker is of ze een opvolger zal vinden die bereid is *'om er zo veel tijd in te investeren en problemen op te lossen'*. Ze noemt het een groot punt van zorg dat de organisatie bij één werkgroep lid is neergelegd: *'Hierdoor is de organisatie kwetsbaar.'*

Deskundigheid

Ook onvoldoende deskundigheid kan een belemmering zijn om een project goed van de grond te tillen. Een respondent verhaalt dat er, toen met het project werd gestart, een duidelijk gebrek aan kennis was over wonen, zorg en welzijn voor de doelgroep senioren en starters. De respondent kwam erachter dat hijzelf aanvankelijk ook te weinig wist van het onderwerp. Hij heeft daar wel van geleerd: *'Het is eerst studeren, dan denken, dan overleggen met de participanten en dan pas doen'*.

Achterban

Uit de interviews blijkt verder dat het niet altijd gemakkelijk is om goede vrijwilligers te vinden die geschikt zijn voor het werk. De respondent die reizen voor chronisch zieken en gehandicapten organiseert, vertelt dat er veel mensen zijn die als vrijwilliger mee willen, maar niet iedereen is daarvoor geschikt. Soms willen mensen van 75 jaar mee als vrijwilliger en beseffen dan niet hoe zwaar het werk is. De respondent legt uit: *'Wij hebben de leeftijdsgrens nu gesteld op 60 jaar. Na 65 jaar kijken wij per jaar of het nog gaat.'*

Andere respondenten melden dat het moeilijk kan zijn om integere en gemotiveerde vrijwilligers te vinden. Een respondent vertelt: *'Ik moet de kar trekken, maar als je zo lang moet praten om medewerking te krijgen, verlies je wel de moed'*. Een respondent geeft aan dat binnen zijn vereniging mensen moeilijk *'medeverantwoordelijkheid willen dragen'*.

Als het om belangenbehartiging gaat, zijn ook niet alle betrokkenen per se op een lijn te krijgen. Een van de respondenten vertelt dat niet alle bewoners achter het initiatief stonden: *'Je krijgt niet alle mensen dezelfde richting op. Er waren zelfs bewoners die gingen tegenwerken. Ja, zo is het leven.'*

Samenwerkingspartners

De projecten die samenwerken met partners of partnerorganisaties hebben met specifieke knelpunten op dat vlak te maken. Een van de respondenten meldt dat het soms moeilijk is om samen te werken met maatschappelijke organisaties: *'Het zijn allemaal pratens, maar je komt er niet echt verder mee. Het is een gesloten groep.'*

De initiatiefnemers van een woongroep voor senioren in een dorp ondervonden dat de samenwerking tussen particulier initiatief en een corporatie ook niet vanzelf gaat. *'Ze kunnen niet met alle enthousiaste plannen van particulieren zomaar in zee gaan. Het moet passen in hun plannen en als dit niet zo is dan zeggen ze nee.'* De betrokken corporatie liet uiteindelijk weten *'dat ze geen kansen zagen om dit met ons te realiseren'*. Uit de ervaringen van andere woongroepen blijkt dat het in de praktijk vaak een jaar of tien kan duren, voordat een dergelijk initiatief is gerealiseerd. Ook daarmee komt de haalbaarheid van een project in gevaar. De respondent legt uit: *'Daar komt bij dat het nog maar de vraag is of geïnteresseerde ouderen na zoveel jaar nog steeds enthousiast zijn. Voor een woongroep kun je niet té oud zijn.'* Ondanks de tegenwerking gaat de respondent in ieder geval door met het initiatief: *'Het is allemaal en kwestie van een lange adem.'*

Overheid

Een van de respondenten heeft het gevoel dat overheidsinstanties zich te veel bezighouden met *'traditionele en oude methoden'*. Volgens de respondent worden senioren, en vooral senioren van niet-Nederlandse afkomst, niet bereikt: *'Brieven worden verstuurd vanachter het bureau.'* Ambtenaren zouden aanwezig moeten zijn op de culturele activiteiten en contact moeten leggen met sleutelfiguren binnen de verschillende culturele groepen. Ook

zouden ze meer gebruik moeten maken van ervaringsdeskundigen en hen meer serieus moeten nemen, aldus deze respondent.

En andere respondent heeft een duidelijke boodschap voor de gemeente en de provincie. Volgens hem moeten ze *'heel duidelijk hun maatschappelijke verantwoordelijkheid laten zien en dit initiatief via hun gemeentelijk apparaat en financiële mogelijkheden financieren'*. Het initiatief is het eerste serieuze initiatief waarin allochtonen en 'het groene domein' bij elkaar komen en *'het zal nog heel wat ogen openen, waardoor veel meer gelijksoortige initiatieven ondernomen zullen worden'*.

Een ander initiatief ontvangt op het moment een kleine subsidie van de gemeente 'vanuit het culturele potje'. Maar om daarvoor in aanmerking te komen, merkt de respondent op *'moet je een hele stapel papier verwerken. Je moet natuurlijk aan de voorwaarden voldoen anders krijg je het niet. Jaarlijks een begroting maken en netjes afrekenen.'*

4.3 *Kansen voor de doelgroep*

In de vorige paragraaf hebben we stilgestaan bij diverse financiële, organisatorische en bestuurlijke knelpunten. In de volgende twee paragrafen willen we enkele successen nader verkennen. Deze splitsen we op in successen voor de doelgroep (een project kan voor de doelgroep een groot succes zijn, maar bijvoorbeeld toch een financieel fiasco zijn) en in maatschappelijke successen van het initiatief of project. In deze paragraaf gaan we in op de kansen voor de doelgroep. In de volgende paragraaf besteden we aandacht aan de kansen voor de initiatieven.

Waardering en enthousiasme

In het vorige hoofdstuk kwam al naar voren dat de mensen die aan initiatieven meewerken buitengewoon veel terugkrijgen van de mensen voor wie ze het doen. Ze ontvangen vaak heel veel waardering. Een respondent vertelt: *'Het blijkt in de praktijk dat we een trouw publiek hebben.'* De waardering is groot en mensen laten dit ook merken: *'Er zijn zelfs mensen die in de winter met de taxi komen. Die willen het niet missen. Sommigen moeten een heel eind met de trein, maar komen toch altijd.'* Veel mensen die met initiatieven meedoen zijn erg enthousiast. De initiatiefnemer van tennislessen voor senioren licht toe: *'Er is een geweldig enthousiasme bij die mensen. Je ziet ze drie keer per week op de baan.'* Om dit enthousiasme te bevorderen heeft de respondent twee toernooien in de tennishal georganiseerd,

speciaal gericht op deze doelgroep. Een bijkomend effect is dat ook de kinderen en kleinkinderen van de deelnemende senioren soms komen kijken op de tennisclub.

Zichtbare resultaten

Veel initiatieven zijn heel praktijkgericht en er zijn vaak korte lijnen. Daardoor is het resultaat voor de mensen die meedoen heel zichtbaar. We zien dat bij de tennislessen, maar ook bij de uitstapjes, het broodje cultuur en de seniorentours. Volgens de respondent van een bewonersinitiatief wordt er met de dingen die de bewoners naar voren brengen ook echt iets gedaan: *'Je ziet dat eraan gewerkt wordt als men bijvoorbeeld zegt er moet een nieuwe straat komen.'* De organisator van uitjes voor kinderen vertelt: *'Het eerste jaar zat één bus vol en het vorige jaar zaten twee bussen vol; bij elkaar zo'n zestig kinderen en het is alle keren een groot succes geweest.'* Dit jaar wordt ook weer verwacht dat er zo'n twee bussen kunnen worden gevuld.

Sociale contacten

Veel initiatieven zijn expliciet gericht op ontmoeten en verbinden, maar eigenlijk geldt voor alle initiatieven en projecten dat ze de sociale contacten van de mensen die meedoen vergroten. Een effect van het broodje cultuur is dat mensen elkaar ontmoeten en soms ook gezamenlijk naar andere activiteiten gaan. Dit gebeurt spontaan en wordt niet georganiseerd door de werkgroep: *'Als ze samen wat willen ondernemen, dan moeten ze zelf wat afspreken.'* De respondent die reizen organiseert, geeft ook te kennen dat de contacten van de deelnemers die meegaan worden uitgebreid. Deelnemers raken bevriend met elkaar en soms ontstaan er zelfs relaties.

Zelfredzaamheid

Daarnaast kunnen de mensen die meegaan met de reizen vaak meer dan thuis, *'omdat ze met anderen meelopen. Thuis is het vaak 'dat kan ik niet'. Wij nemen ze mee en dan kunnen ze vaak meer dan ze denken.'* Ook vinden ze herkenning en erkenning bij elkaar: *'Het is een soort lotgenotencontact.'* Zoals mensen met een zieke partner: *'Wij nemen dan even de rolstoel en zorg over, dan kunnen ze ook even met andere mensen erover praten. Mensen zien ook bij anderen: het kan altijd erger.'* Ze komen er volgens de respondent sterker uit dan dat ze erin gaan.

Uitbreiding culturele en sociale activiteiten

Mensen die met een initiatief meedoen, worden op die manier vaak ook weer gestimuleerd om andere activiteiten te gaan doen. Dit kan zich beperken tot sociale contacten, maar kan ook leiden tot het zelf opzetten van activiteiten, het volgen van cursussen of activiteiten in de wijk. De initiatiefnemer van het broodje cultuur vertelt dat de werkgroep dat niet organiseert, maar wel stimuleert: *'We zorgen wel altijd voor informatiemateriaal over bijvoorbeeld de cursusprogramma's van de HOVO's (Hoger Onderwijs Voor Ouderen) of dingen van de kunstuitleen of evenementen. Zodat mensen op een idee worden gebracht.'*

4.4 Kansen voor de initiatieven

De vorige paragraaf laat zien dat er veel enthousiasme en waardering is bij de deelnemers van initiatieven. Ook hebben de initiatieven vaak een positief effect op de sociale netwerken, de zelfredzaamheid en sociale activiteiten van de deelnemers. Dit zegt wel het een en ander over het draagvlak van de initiatieven bij de deelnemers en over de directe resultaten. Hierna willen we ingaan op enkele succesfactoren van de beschreven initiatieven. Welke omstandigheden dragen bij aan de innovatieve uitstraling van de activiteiten op de samenleving?

Eigen regie van de burger

De initiatieven uit dit onderzoek zijn van 'onderaf' door burgers zelf opgezet. In de uitvoering wordt uitgegaan van de talenten en capaciteiten van de deelnemers. In enkele projecten is dit uitgangspunt expliciet verwoordt: *'Er wordt veel te weinig een beroep gedaan op wat ouderen zelf kunnen, op eigen voorwaarden en onder de eigen regie.'* Een deel van de initiatieven zet zich af tegen welzijnsorganisaties die aanbodgericht blijven werken: *'Ze willen iets doen voor ouderen, soms een heel programma aanbieden, maar ouderen blijven dan consumenten. Het beeld blijft dan dat van ziek, zwak en misselijk.'* Volgens deze respondent is dat de verkeerde weg. In plaats daarvan zouden de organisatie moeten uitgaan van de capaciteiten, de ervaring en het enthousiasme van burgers: *'Uiteindelijk wil iedereen heel graag een bijdrage leveren, maar dat vraagt een andere dan de traditionele insteek.'*

Intergenerationaliteit

Deze opstelling betekent ook dat de initiatieven zich niet specifiek op ouderen als doelgroep richten. Het initiatief bijvoorbeeld dat de dienstverlening in een dorp wil behouden, richt zich op zowel starters als senioren. Bij de groepsreizen voor chronisch zieken en gehandicapten zijn de vrijwilligers die meegaan soms ouder dan de vakantiegangers. Bij de uitstapjes met kinderen, krijgen de vrijwilligers veel van deze kinderen terug. Volgens de initiatiefneemster van het broodje cultuur is het succes van het initiatief te danken aan het feit dat de lunch niet specifiek op ouderen is gericht. In haar gemeente is ook een seniorencafé, *‘waar een biljart staat en wat in de stijl is ingericht waarvan ouderen zouden houden’*. Maar volgens de respondent werkt het veel beter om mensen uit te nodigen onder de noemer van een interessante activiteit dan onder de noemer van *‘iets voor ouderen in een traditionele omgeving.’*

Verbinden bevolkingsgroepen

Een deel van de initiatieven is niet gericht op het verbinden van jongeren en ouderen, maar op het verbinden van mensen met een verschillende culturele achtergrond. Volgens de respondent van de uitstapjes voor kinderen bezorgt het uitje de kinderen en hun ouders niet alleen een leuke dag, maar is er ook een effect merkbaar na het uitje. *‘Ouders gaan in de bus bij elkaar zitten en leren elkaar kennen. Die krijgen gesprekken over de kinderen en je ziet later op de dag dat groepjes naar elkaar toetrekken. Als je alleen bent en je hebt kinderen, dan is het niet zo makkelijk om contact te maken. Hierbij is het ook leuk om te zien dat Nederlanders en niet-Nederlanders zich met elkaar mengen.’* Wat de respondent ook ziet, is dat dezelfde kinderen en ouders terugkomen bij een volgend uitje, waarbij ze ook elkaar weer treffen.

Financiële zelfredzaamheid

Het blijkt in de praktijk niet altijd eenvoudig om met een initiatief financieel te overleven, maar er zijn wel enige succesverhalen te vertellen. De respondent die reizen organiseert, had voor ze met het initiatief begon 28 jaar als vrijwilligster bij een welzijnsorganisatie gewerkt. Deze moest echter wegens financiële problemen de vakanties voor deze doelgroepen afschaffen. Ze besloot toen om zelf een stichting op te richten, want ze wilde *‘haar mensen niet in de steek laten’*. Vrijwilligers werden gezocht in haar vroegere vrijwilligerswerk en bij kennissen en vrienden. De stichting draait niet alleen op vrijwilligers en maatschappelijke stagiaires. Er zijn op dit moment ook 195 donateurs, allemaal boven de vijftig, en dit zijn ook de mensen die op

vakantie gaan of meedoen aan activiteiten, of als donateur de stichting ondersteunen.

Uitstraling naar andere plaatsen en doelgroepen

Het succes van de initiatieven blijkt ook uit het feit dat andere gemeenten of partijen enthousiast zijn om het model over te nemen. We noemen enkele voorbeelden. Voor het initiatief van de tennislessen voor senioren toonde een tennisvereniging in een aanpalende gemeente interesse. De respondent heeft de vereniging informatie verstrekt en hulp aangeboden bij het organiseren van de cursus daar. *'We proberen de cursus als een olievlek uit te laten breiden.'* De respondent die dagbesteding voor allochtone senioren organiseert, ziet nieuwe mogelijkheden om allochtone zorgondernemers in contact te brengen met (noodlijdende) boeren. Dit kan leiden tot een interessante wisselwerking: *'Het schept werkgelegenheid in een heel nieuw domein voor allochtonen en helpt veel boeren die problemen hebben met het vinden van een opvolger.'* De respondent en andere betrokkenen bij het organiseren van daguitjes voor kinderen, willen graag 'iets voor alleenstaanden gaan doen'.

4.5 *Beschermende factoren*

Met de aanstaande vergrijzing en de lang leven revolutie staat de samenleving voor een uitdaging om de groep mensen tussen 'vitaliteit en zorgafhankelijkheid' langer te laten participeren. Kwetsbare ouderen kunnen moeilijker participeren en komen daardoor mogelijk in een sociaal isolement. We hebben dit in navolging van het SCP omschreven als het draaglast - draagkracht model. Door de draagkracht van de potentiële groep kwetsbaren te versterken, kan worden voorkomen (of in elk geval uitgesteld) dat ze volledig (zorg)afhankelijk worden. Uit de gegevens die we tot nu toe hebben verzameld over de nieuwe initiatieven kunnen we concluderen dat ze de 'beschermende' factoren kunnen versterken, of, met andere woorden, bijdragen aan de draagkracht van mensen. De draagkracht bestaat uit wat iemand kan hebben, zijn prestatie- en uithoudingsvermogen. Dit is geen statisch gegeven, want het staat onder invloed van wisselende omstandigheden (gezin, werk, levensgebeurtenissen, problemen). Draagkracht kan worden versterkt door het mobiliseren van de eigen veerkracht en van hulpbronnen. Het initiëren of deelnemen aan vernieuwende initiatieven is een belangrijk onderdeel van de hulpbronnen waarmee mensen hun problemen (draaglast) kunnen compenseren.

5 *Slotbeschouwing*

5.1 *Initiatieven in een netwerksamenleving*

De maatschappij beweegt zich naar een netwerksamenleving, waarin de overheid meer op afstand komt te staan. In dat licht valt er veel te zeggen voor het actief ondersteunen van de in dit onderzoek beschreven burgerinitiatieven die de participatie van ouderen bevorderen. Een samenleving met een kleinere publieke sector zal op zoek gaan naar nieuwe structuren en arrangementen (Boutellier, 2007; WWR, 2006; Trommel & Van Veen, 1999). Deze arrangementen worden of vanuit de samenleving zelf tot stand gebracht, of op basis van overheidsdwang door particuliere of commerciële instellingen gerealiseerd (Trommel & Van Veen, 1999). We bevinden ons op dit moment in een overgangsfase. De nieuwe burgerinitiatieven die zijn gericht op de participatie van ouderen verdienen verdere ondersteuning. Met nieuwe arrangementen en samenwerkingsverbanden wordt volop geëxperimenteerd en bestaande instellingen binnen wonen, welzijn en zorg maken intern grote verschuivingen door. Boutellier constateert binnen het ontstaan van de netwerksamenleving drie verschuivingen:

- van verticaal naar horizontaal;
- van formeel naar informeel;
- van (relatief dure) zorg naar welzijn, dienstverlening en preventie.

De initiatieven die in dit onderzoek naar voren zijn gebracht, zijn vaak kleinschalig en van ‘onderaf’ opgezet door particulier initiatief (al zijn sommige initiatieven wel gesubsidieerd). Meestal werken er niet meer dan 25 mensen mee aan het initiatief. Afhankelijk van het type initiatief wisselt het aantal mensen dat men wil bereiken sterk. Verder zijn de meeste initiatieven heel recent opgezet, namelijk in de afgelopen vijf jaar. Uit de samenwerking blijkt dat het vaakst wordt samengewerkt met particuliere organisaties. Soms wordt met publieke en private partijen samengewerkt. Initiatieven rondom wonen of voorzieningen in wijk of dorp hebben doorgaans de meeste

samenwerkingpartners. Als we naar de domeinen kijken waarop de initiatieven zich bewegen, dan zien we daarin de verschuivingen terug die binnen de netwerksamenleving plaatsvinden. De initiatieven spelen zich globaal af rondom drie deelgebieden:

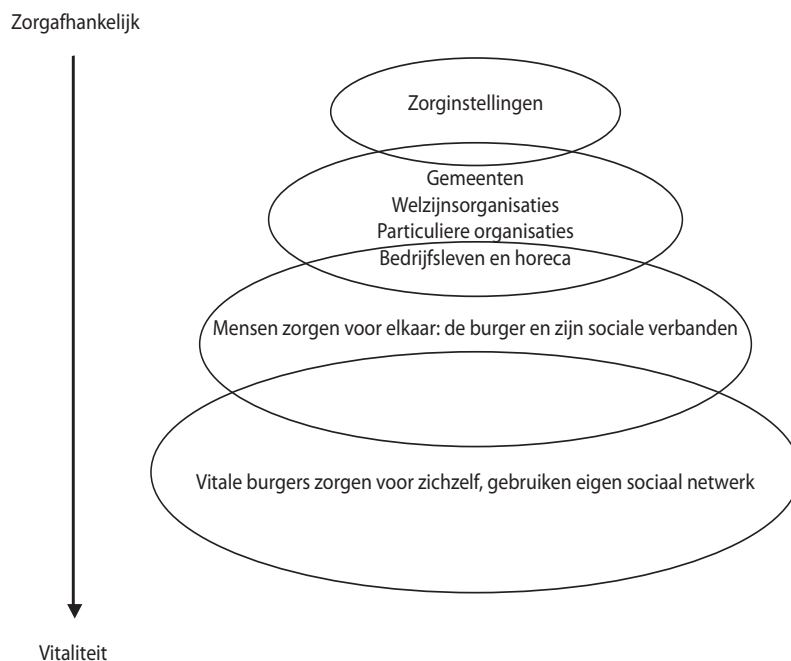
- belangenbehartiging van burgers (horizontaal);
- activiteiten met betrekking tot ontmoeten en verbinden (informeel);
- preventie en dienstverlening.

De initiatieven dragen ertoe bij dat de draaglast van mensen wordt versterkt en dat ouderen zo lang mogelijk zelfredzaam blijven. De initiatieven worden gedragen door particulier initiatief van burgers en doen een beroep op de informele verbanden van burgers. Dit is zeer waardevol, maar dit kan ze in sommige gevallen ook kwetsbaar maken. Bij de burgerinitiatieven die een oplossing bieden voor een relatief ‘zwaar’ probleem, zal de vraag naar houdbaarheid en bestendigheid sterk naar voren komen. Anders gezegd, voor de groep kwetsbaren zal wel voor voldoende bescherming gezorgd moeten worden. Dit gegeven plaatst de burgerinitiatieven binnen het sturingsvraagstuk.

5.2 Loslaten waar het kan en ingrijpen waar het moet

De burgerinitiatieven kunnen veel problemen die samenhangen met de vergrijzing in de samenleving oplossen. Dit sluit goed aan bij de uitgangspunten van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo). Gemeenten krijgen de rol burgerinitiatieven te faciliteren en burgers te activeren tot het opzetten van initiatieven en eraan deel te nemen. Om te bepalen waar de gemeentelijke verantwoordelijkheden binnen de Wmo liggen, hanteren we hierbij het model van de interventiepiramide.

Figuur 5.1: Piramide met getrapte verantwoordelijkheden

We hebben in hoofdstuk 1 gezien dat onderin de piramide de vitale burger de eigen sociale netwerken en contacten gebruikt. Voor de lokale overheid is hier eigenlijk geen rol weggelegd. Kleinschalige particuliere initiatieven die op dit niveau opkomen en weer verdwijnen, vallen niet per se onder de verantwoordelijkheid van gemeenten. Dat de initiatieven na enige tijd stoppen, is wellicht jammer voor de betrokkenen, maar veroorzaakt geen beperking voor de zelfredzaamheid van burgers.

In de tweede laag van de piramide is een grotere rol weggelegd voor de verantwoordelijkheid van gemeenten. Het uitgangspunt daarbij moet zijn: 'loslaten waar het kan en ingrijpen waar het moet'. Als er in de tweede laag problemen ontstaan met het inzetten van sociale verbanden (mantelzorger en vrijwilligers) kan de gemeente bijdragen door bijvoorbeeld vrijwilligers te faciliteren.

De regiefunctie van de gemeente is sterker in de derde laag van de piramide. Als daar burgerinitiatieven wegvallen en er is geen alternatief

voorhanden, dan dreigen ouderen met een kans op kwetsbaarheid tussen de wal en het schip te raken. Op dit derde niveau zal de gemeente voldoende zorg moeten dragen (direct of indirect) voor het waarborgen van continuïteit. Als in het brede gebied tussen kwetsbaar en vitaal, initiatieven of arrangementen wegvallen die cruciaal zijn voor het behoud van de zelfredzaamheid van deze groep, dan moet de gemeente via de Wmo in het geweer komen. De gemeente kan de rol van facilitator op meerdere manieren oppakken: door het versterken van netwerken van burgers, door het verbinden van contacten met samenwerkingspartners of door zelf alternatieven aan te bieden.

Tot slot bevindt zich bovenin de piramide de kleine groep mensen die zorgafhankelijk wordt (vaak met meervoudige fysieke en geestelijke beperkingen). Overheid en zorginstellingen zijn verantwoordelijk voor zorg en ondersteuning aan deze groep, maar deze valt buiten het bestek van de initiatieven die we in dit rapport hebben onderzocht.

5.3 De initiatieven en het sturingsmodel

Het bovenstaande sturingsmodel is een ideaalplaatje dat in de praktijk nog lang niet altijd van de grond komt. We hebben geconstateerd dat we in een overgangsfase zitten naar een netwerksamenleving of participatiemaatschappij, waarbij zowel de oude als de nieuwe structuren en arrangementen naast elkaar bestaan. De nieuwe initiatieven kunnen zowel een aanvulling als een alternatief zijn voor de bestaande arrangementen en het beleid van bestaande instituties. We kunnen bij de initiatieven onderscheid maken tussen uitsluitend door burgers (en hun netwerken) opgezette activiteiten en die waar burgers nauwer samenwerken met maatschappelijke organisaties en overheden. Binnen de eerste groep kunnen we weer onderscheid maken tussen 'lichtere' en 'zwaardere' initiatieven, waarbij de laatste vaak samenwerken met particuliere of commerciële instellingen. We onderscheiden daarom drie typen initiatieven.

Binnen het eerste type vallen initiatieven die zich richten op participatie - vaak zijn dit incidentele en kleinschalige initiatieven. Deze bevinden zich onderin de piramide en het heeft geen grote gevolgen voor de zelfredzaamheid van burgers als ze verdwijnen.

Binnen het tweede type bevinden zich initiatieven die meer maatschappelijk gedreven zijn. Ze vervullen een bredere maatschappelijke behoefte en

staan kritischer ten opzichte van de bestaande structuren en voorzieningen. De initiatiefnemers vinden dat de wijze waarop zorg en welzijn nu zijn ingericht op een andere, innovatievere manier moeten worden georganiseerd. Ze werken samen met bijvoorbeeld horeca en sportfaciliteiten en vervullen in de netwerksamenleving (met een overheid op afstand) een belangrijke rol in het behoud van de vitaliteit van burgers. Ze bevinden zich hoger in de piramide en als ze verdwijnen, kan dat betekenen dat een in potentie nog vitale burger snel draagkracht verliest.

Binnen het derde type wordt veel meer samengewerkt met bestaande instituties, om ze aan te vullen of om een mogelijke kloof tussen vraag en bestaand aanbod te overbruggen. In dit geval is het belangrijk dat de bestaande instellingen openstaan voor de initiatieven en deze niet als een bedreiging of als extra werk ervaren. Een knelpunt hierbij is de nog voortdurende praktijk van een aanbodgerichte cultuur en praktijk van ondersteuningsorganisaties, zowel bij publieke als particuliere organisaties. Ze lopen als het ware achter de zich ontwikkelende vitaliteit en ondernemingszin van burgers aan. Die organisaties zullen een vernieuwingsslag van hun inhoud en werkwijze moeten doorlopen om in de netwerkmaatschappij te kunnen floreren.

5.4 Voorwaarden voor de initiatieven in een ouder wordende samenleving

Als we kijken naar het bevorderen van de participatie en zelfredzaamheid zijn de meeste initiatieven een succes te noemen. Maar in de praktijk kunnen initiatieven stuklopen op onvoldoende beschikbare tijd van de initiatiefnemers, onvoldoende deskundigheid, te weinig draagkracht bij de achterban, onvoldoende stevigheid van de samenwerkingsverbanden of te weinig financiële middelen.

Als we ervan uitgaan dat we inderdaad steeds meer naar een netwerksamenleving toegaan, waarin burgers zelf initiatieven ontplooiën en arrangementen organiseren binnen het eigen sociale netwerk, is het een cruciale vraag of de nieuwe initiatieven en arrangementen bestendig zijn. Een belangrijke kwestie hierbij is de rol van de burger. In een samenleving met een kleine publieke sector, wordt een groot beroep gedaan op de inzet van het maatschappelijke middenveld en op de individuele burger. Dit roept de

vraag op of deze burger wel altijd zo genegen is deze rol op te pakken en hoe dat gestimuleerd kan worden.

Als het om financiële haalbaarheid gaat, komen de initiatieven uit dit onderzoek redelijk veel problemen tegen. De particulier gefinancierde initiatieven merken dat het door de economische crisis moeilijk wordt om hun project draaiende te houden, soms is men met tegenzin gedwongen tot prijsverhoging, soms kost het veel meer inspanning om de benodigde financiële middelen bij elkaar te krijgen. Initiatieven die deels met subsidie draaien, moeten afwachten of deze subsidies blijven voortbestaan. Met Wmo-gelden kunnen initiatieven met potentie in principe goed draaien, maar de vraag is of dat in de toekomst voldoende is. Op beide aspecten, de inzet van de individuele burger en de verbreding van het (financieel) draagvlak in de samenleving, gaan we hieronder nader in.

De overgang naar een samenleving met een kleine publieke sector vraagt niet alleen om het verbeteren van de voorwaarden voor de continuïteit van burgerinitiatieven. Die continuïteit hangt samen met het faciliteren ervan door overheden en bedrijfsleven, maar ook met een actieve houding van burgers zelf. Uit ons onderzoek blijkt dat de initiatiefnemers en deelnemers aan nieuwe burgerinitiatieven maatschappelijk betrokken mensen zijn. Vaak zijn ze al veel langer actief op gebieden van onbetaalde inzet, vooral in de zorg voor anderen en in dienstverlening. Een grote groep mensen is helemaal niet betrokken bij sociale initiatieven tijdens het werkende bestaan en zal, eenmaal met pensioen, niet 'zomaar' in een nieuwe rol duiken. In de houding van burgers is een grote kloof te overbruggen. Het is een cruciale vraag voor de komende jaren hoe die nieuwe actieve houding is te bevorderen. Een mogelijke strategie is *het vroeg inzetten* van een oriëntatie op burgerinitiatief en maatschappelijke inzet. Dit vereist een fundamentele discussie over de rol van burgerschap in onze steeds ouder wordende samenleving.

De afgelopen decennia is sterk de nadruk gelegd op het belang van betaalde arbeid voor iedereen. Specifiek voor oudere werknemers is zo lang mogelijk doorwerken het credo geworden. Hoe waardevol betaalde arbeid op zichzelf ook is, de vraag hoe deze betaalde arbeid zich verhoudt tot de toenemende vraag naar informele zorg en dienstverlening is nog onvoldoende beantwoord. Integendeel, vrijwilligersorganisaties verwachten dat in de toekomst de vrijwillige inzet eerder zal af- dan toenemen. Een mogelijk antwoord ligt wellicht in wat in de literatuur wordt aangeduid als 'transitiemanagement'. Hoe kunnen werknemers en zelfstandigen tijdens de loopbaan

en op de route naar pensionering soepel transitieën maken, zoals in deeltijd gaan werken, of werk combineren met leren en oriëntatie op andere loopbanen? Denk hierbij aan burgerinitiatieven en vrijwilligerswerk, en vrijwilligerswerk uitvoeren als onderdeel van betaalde arbeid (vanuit het bedrijfsleven zijn hiervan diverse voorbeelden te vinden). Ondernemingen of bedrijfstakken kunnen een grote rol spelen in de voorbereiding op een actieve derde levensfase, in de vorm van **transitiemanagement**. Echter, dit vraagt om doorzettingskracht van sociaal betrokken ondernemers die zich niet alleen richten op *profit* en *planet*, maar ook op *people*. Daarbij heeft de zorg voor *people* zowel betrekking op het eigen personeel, als op de samenleving daarbuiten.

Literatuur

- Boer, A. de (2006). *Rapportage ouderen 2006*. Den Haag: SCP.
- Boutellier, J.C.J (2007). *Nodale orde. Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Butler, R.N. (2008). *The Longevity revolution. The benefits and challenges of living a long life*. New York: Public Affairs.
- Garssen, J. & Van Duin, C. (2007). Grijze druk zal verdubbelen. *Sociaaleconomische trends, 2^e kwartaal 2007*. Den Haag: CBS.
- Gobbens, R., Luijkx, K., Wijnen-Sponselee, M. & Schols, J. (2007). Fragiele ouderen: De identificatie van een risicovolle populatie, *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 38: 65-76.
- ILC Zorg voor Later (2008). *Innovatieve woonzorgvormen op basis van vraagsturing*. Verslag vooronderzoek.
- Jong, A. de (2005). Bevolkingsprognose 2005-2050: maximaal 17 miljoen inwoners, *Bevolkingstrends*, 1: 12-18.
- Klerk, M. de (2004). *Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen*. Den Haag: SCP.
- Knipscheer, K. (2006). *De uitdaging van de tweede adolescentie*. Amsterdam: VU.
- Penninx, K. (2005). *Kwetsbare ouderen in beeld*. Utrecht: NIZW Zorg.
- Trommel, W.A. & Veen, R. van, ed. (1999). *De herverdeelde samenleving. Ontwikkeling en herziening van de Nederlandse verzorgingsstaat*. Amsterdam University Press.
- WRR (2006). *De verzorgingsstaat herwogen*. Den Haag: WRR.

Bijlage 1 Intermediaire organisaties

De vragenlijst was te bereiken via de website van de volgende organisaties:

Organisatie
• Ouderenbond NOOM
• Ouderenbond NVOG
• Ouderenbond PCOB
• Ouderenbond Unie KBO
• 50plusnet
• SeniorWeb
• HOVO Rotterdam
• www.senioren-actief.nl
• SIR-55
• http://www.seniorenplaneet.nl/
• ILC Zorg voor Later

Bijlage 2 Achtergrondgegevens

We hebben de respondenten in de enquête ook naar enkele achtergrondkenmerken gevraagd. Het aantal respondenten dat de vragen heeft ingevuld, verschilt per vraag. Dit komt doordat respondenten ieder moment konden beslissen te stoppen met de vragenlijst.

Tabel 1 geeft een overzicht van de leeftijdscategorieën waarbinnen de respondenten vallen. De vragenlijst blijkt vooral ingevuld te zijn door mensen tussen de 61 en 70 jaar.

Tabel 1: Leeftijdsverdeling

Leeftijd	Aantal	Percentage
<50	3	2,6
50-60	37	32,5
61-70	51	44,7
71-80	22	19,3
81-90	1	0,1

N: 114

Verder was de verdeling tussen mannen en vrouwen redelijk gelijk, achtereenvolgens 61 en 52. Als we kijken naar de woonsituatie van de respondenten, dan zien we in tabel 2 dat de meeste van hen samenwonen met een partner; daarnaast zijn er ook veel die alleen wonen.

Tabel 2: Woonsituatie

Woonsituatie	Aantal	Percentage
Alleenwonend	36	32,1
Alleenwonend met thuiswonende kinderen	1	0,9
Samenwonend met partner	63	56,3
Samenwonend met thuiswonende kinderen	9	8,0
In een woonproject	2	1,8
Samenwonend met kinderen die ieder hun eigen appartement hebben in hetzelfde huis	1	0,9

N: 112

In tabel 3 is te zien dat de meeste respondenten een hbo of wo-opleiding hebben afgerond.

Tabel 3: Hoogst genoten opleiding

Opleiding	Aantal	Percentage
Lagere school	1	0,9
lbo, (m)ulo, mavo	18	16,1
mbo	32	28,6
hbs, gymnasium, vwo	15	13,4
hbo, wo	46	41,1

N: 112

Verder vermelden 73 respondenten dat ze geen betaald werk hebben, 37 respondenten hebben dit wel. Tabel 4 laat zien in welke sectoren deze respondenten werkzaam zijn. Dit blijkt vooral in de secretarieel/facilitaire-, zorg- en dienstverleningssector te zijn.

Tabel 4: Betaald werk onderverdeeld naar sector

Sector	Aantal	Percentage
Secretarieel/facilitair	8	21,6
Zorg	7	18,9
Kinderopvang	2	5,4
Overheid	1	2,7
Onderwijs	3	8,1
Transport/logistiek	1	2,7
Bouw	1	2,7
Technisch	1	2,7
Dienstverlening	7	18,9
Cultuur	1	2,7
Anders	5	13,5

N: 37

Van de 112 respondenten blijken 60 respondenten met pensioen te zijn en 51 niet. De meeste van hen zijn gepensioneerd toen ze 60 (10 van hen), 62 (11) of 65 (21) waren. De laagste pensioenleeftijd die voorkwam was 55 jaar en de hoogste 67 jaar. Als we deze cijfers vergelijken met de voorgaande vraag zien we dat er mensen zijn die niet gepensioneerd zijn en ook geen werk hebben. Dit kan worden verklaard door het feit dat deze mensen nooit hebben gewerkt.

Bijlage 3 Kruistabellen

De achtergrondgegevens uit bijlage 2 kunnen we kruisen met de vragen of de respondent maatschappelijk actief is en of hij/zij betrokken is bij een vernieuwend initiatief. Hieronder volgt het overzicht van deze kruistabellen.

Maatschappelijk actief

In tabel 5 valt af te lezen dat vooral in de leeftijdsgroep 61-70 respondenten aangeven maatschappelijk actief te zijn.

Tabel 5: De relatie tussen leeftijd en maatschappelijk actief zijn

Leeftijd	Maatschappelijk actief	
	Ja	Nee
< 50	1	2
51-60	23	14
61-70	39	12
71-80	20	2
81-90	0	1

N: 83

Als we vrouwen en mannen met elkaar vergelijken, zien we dat de mannen relatief meer maatschappelijk actief zijn. Van de vrouwen geeft 68% aan maatschappelijk actief te zijn en voor de mannen ligt dit percentage op 77%. Zie tabel 6 voor de absolute getallen.

Tabel 6: De relatie tussen geslacht en maatschappelijk actief zijn

Geslacht	Maatschappelijk actief	
	Ja	Nee
Vrouw	36	17
Man	47	14

N: 114

Verder zien we dat vooral hoger opgeleiden (hbo, wo) maatschappelijk actief zijn. Maar het verschil met mensen met een mbo-opleiding is klein; achter-eenvolgens 78% en 75%. Zie tabel 7 voor de absolute getallen.

Tabel 7: De relatie tussen opleiding en maatschappelijk actief zijn

Opleiding	Maatschappelijk actief	
	Ja	Nee
Lagere school	0	1
Lbo, (m)ulo, mavo	13	5
Mbo	24	8
Hbs, gymnasium, vwo	9	6
Hbo, wo	36	10

N: 112

Tabel 8 laat zien dat mensen zonder betaald werk vaker maatschappelijk actief zijn dan mensen met betaald werk.

Tabel 8: De relatie tussen het hebben van betaald werk en maatschappelijk actief zijn

Betaald werk	Maatschappelijk actief	
	Ja	Nee
Ja	24	13
Nee	57	17

N: 111

Ook geven meer gepensioneerden aan maatschappelijk actief te zijn dan mensen die niet gepensioneerd zijn. Zie tabel 9.

Tabel 9: De relatie tussen gepensioneerd zijn en maatschappelijk actief zijn

Gepensioneerd	Maatschappelijk actief	
	Ja	Nee
Ja	48	12
Nee	33	18

N: 111

Als we kijken naar de relatie tussen de woonsituatie en maatschappelijk actief zijn, dan valt op dat mensen die met een partner samenwonen vaker zeggen maatschappelijk actief te zijn dan mensen die alleen wonen. Bij de andere groepen gaat het om zulke kleine aantallen, dat het moeilijk is hier conclusies aan te verbinden.

Tabel 10: De relatie tussen woonsituatie en maatschappelijk actief zijn

Woonsituatie	Maatschappelijk actief	
	Ja	Nee
Alleenwonend	22	13
Samenwonend met partner	51	11
Samenwonend met thuiswonende kinderen	7	2
In een woonproject	1	1
Anders	3	3

N: 112

Betrokken bij een vernieuwend initiatief

We hebben dezelfde achtergrondgegevens gecombineerd met de vraag of respondenten betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief.

Tabel 11 laat zien dat respondenten in de leeftijdscategorie 61-70 jaar vaker verklaren betrokken te zijn bij een vernieuwend initiatief, dan respondenten in de andere leeftijdscategorieën.

Tabel 11: De relatie tussen leeftijd en betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief

Leeftijd	Vernieuwend initiatief	
	Ja	Nee
< 50	1	0
51-60	6	17
61-70	17	22
71-80	6	14

N: 83

De mannen zijn iets vaker betrokken bij een vernieuwend initiatief dan vrouwen; achtereenvolgens 38% en 33%. Zie tabel 12 voor de absolute getallen.

Tabel 12: De relatie tussen geslacht en betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief

Geslacht	Vernieuwend initiatief	
	Ja	Nee
Vrouw	12	24
Man	18	29

N: 83

Door de kleine aantallen is het moeilijk conclusies te trekken over de relatie tussen opleiding en het betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief. Zie tabel 13. Opvallend is wel het grote aantal mbo'ers dat niet betrokken is bij een vernieuwend initiatief.

Tabel 13: De relatie tussen opleiding en betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief

Opleiding	Vernieuwend initiatief	
	Ja	Nee
Lagere school	0	0
Lbo, (m)ulo, mavo	6	7
Mbo	6	18
Hbs, gymnasium, vwo	3	6
Hbo, wo	15	21

N: 82

Net als bij het wel of niet maatschappelijk actief zijn, zien we in tabel 14 dat mensen zonder betaald werk vaker aangeven betrokken te zijn bij een vernieuwend initiatief dan mensen met betaald werk.

Tabel 14: De relatie tussen het hebben van betaald werk en betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief

Betaald werk	Vernieuwend initiatief	
	Ja	Nee
Ja	9	15
Nee	21	36

N: 81

En ook mensen die gepensioneerd zijn, rapporteren vaker dan niet-gepensioneerden dat ze betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief. Zie tabel 15.

Tabel 15: De relatie tussen gepensioneerd zijn en betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief

Gepensioneerd	Vernieuwend initiatief	
	Ja	Nee
Ja	21	27
Nee	9	24

N: 81

Als het de betrokkenheid bij een vernieuwend initiatief betreft, is het verschil tussen samenwonenden met partner en alleenwonenden kleiner dan bij het al dan niet maatschappelijk actief zijn. Zie tabel 16.

Tabel 16: De relatie tussen woonsituatie en betrokken zijn bij een vernieuwend initiatief

Woonsituatie	Vernieuwend initiatief	
	Ja	Nee
Alleenwonend	7	15
Samenwonend met partner	19	32
Samenwonend met thuiswonende kinderen	3	4
In een woonproject	0	1
Anders	1	2

N: 82

Verder hebben we gekeken naar de relatie tussen de functie van iemand binnen een vernieuwend initiatief en zijn of haar opleiding (tabel 17). Hier blijkt geen duidelijk verband tussen opleiding en functie.

Tabel 17: Functie binnen een initiatief gekruist met opleiding

Functie	Opleiding			
	lbo, (m)ulo, mavo	mbo	hbs, vwo, gymnasium	hbo, wo
Als betaalde kracht	0	1	0	1
Als initiatiefnemer	1	2	1	4
Als bestuurder	2	1	0	9
Als organisator	2	2	1	5
Als meewerkende	3	6	1	8
Als ledenraadslid	0	0	0	1
Als informatieverstrekker	0	0	1	0
Als vrijwilliger	0	1	0	2
Divers	0	0	0	1

N: 30

Tot slot is er de tabel die de groep die bij een vernieuwend initiatief betrokken is, kruist met de gebieden waarop men maatschappelijk actief is.

Tabel 18: Betrokken bij vernieuwend initiatief gekruist met gebied waarop men maatschappelijk actief is

Gebied	Aantal
Wonen	12
Zorg voor anderen	21
Dienstverlening	15
Sporten en bewegen	10
Communicatie via internet	10
Voeding	3
Educatie	6
Milieu	4
Cultuur	9
Buurtinitiatieven	8
Opvoeding van (klein)kinderen	10
Belangenbehartiging	3
Kerk/geloof	1
Bestuur	1
Vrijtijdsbesteding ouderen	1
Politiek	1
(vrijwilligers)werk in het buitenland	1
Ander gebied	4

N = 37

Colofon

Opdrachtgever	ILC Zorg voor Later
Financier	Stichting RCOAK
Auteurs	Dr. M. M. J. Stavenuiter Drs. T. Nederland Drs. J. van den Toorn
Omslag	Grafitall, Eindhoven
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 F (030) 230 06 83 E secr@verwey-jonker.nl Website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website: www.verwey-jonker.nl.

ISBN 978-90-5830-409-4

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2010.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.